

CHATEAUBRIAND

MEMORII DE DINCOLO DE MORMÎNT

Volumul I

Ediție îngrijită și traducere de
MARINA VAZACA

Postfață de
MIHAI ZAMFIR

EDITURA VREMEA
BUCUREȘTI
2021

MULȚUMIRI

Această primă traducere integrală a *Memoriilor de dincolo de mormînt* în limba română are o istorie destul de lungă, care merită relatată măcar în datele ei esențiale – o alternanță de coincidențe fericite și nefericite, de promisiuni și speranțe amîinate. Fără cunoașterea lor, mulțumi-
rile pe care doresc să le exprim aici nu ar fi întregi.

În 1998, s-au împlinit 150 de ani de la moartea lui Chateaubriand, o comemorare pentru desfășurarea căreia Ministerul Culturii din Franța a instituit „Anul Chateaubriand”. M-am bucurat că în România, prin simplă coincidență, în toamna lui 1998 apăruse, în traducerea mea, o selecție din *Geniul creștinismului*. Ideea de a trimite volumul la Centrul de studii și cercetări asupra romantismului din Casa memorială Chateaubriand de la Vallée-aux-Loups, din apropierea Parisului, pentru biblioteca de acolo, s-a dovedit salutară. Mulțumirile nu au întîrziat să sosească, din partea directorului acestui așezămînt de cultură, istoricul Jean-Paul Clément, membru al Institutului Franței, care m-a asigurat de tot sprijinul în eventualitatea că aș dori să continui să traduc din vasta operă a marelui scriitor. Atunci am început să mă gîndesc la traducerea *Memoriilor de dincolo de mormînt*, astfel că profesorul Jean-Paul Clément este primul căruia îi datorez recunoștință, și nu doar pentru încurajări, esențiale pentru mine în acel moment, ci mai ales pentru disponibilitatea de a mă fi găzduit ulterior la Vallée-aux-Loups în condiții excepționale de lucru și documentare și pentru a fi prefațat prima formă în care *Memoriile* lui Chateaubriand au fost cunoscute în limba română – antologia publicată în 2002.

Această antologie ar fi trebuit să apară în colecția „Clasicii literaturii universale” a Editurii Univers, condusă de Mircea Martin. Dar n-a fost să fie așa, pentru că, din păcate, încheierea lucrării mele a coincis cu declararea falimentului Editurii Univers. Gratitudinea mea față de profesorul Mircea Martin se cuvine însă exprimată și acum: pentru sfaturile pe care mi le-a dat în legătură cu alcătuirea antologiei, și mai ales pentru faptul de a-mi fi întărit convingerea că *Memoriile de dincolo de mormînt*, fie și în formă prescurtată, *trebuie* să existe și în limba română.

Cu regretul, nedezmințit nici în prezent, că editura cu cea mai coerență politică în materie de literatură universală nu mai există, m-am

îndreptat spre Editura Albatros, condusă de Georgeta Dimisianu, care nu doar că a acceptat imediat să preia publicarea antologiei, dar, spre surprinderea mea, și în ciuda realităților unei piețe de carte deja neprielnică proiectelor de anvergură, și-a exprimat franc dezamăgirea de a nu avea traducerea textului integral. Pentru apariția antologiei, precum și pentru deschiderea perspectivei de a traduce integral *Memoriile de dincolo de mormînt*, doamnei Georgeta Dimisianu i se cuvine expresia reînnoită a recunoștinței mele. Aprecierile regretatei Irina Mavrodin, care nu a ezitat să considere că această traducere reprezintă un „eveniment editorial” în România, apoi, alte dovezi de susținere venite din partea conducerii Casei Memoriale Chateaubriand m-au determinat să mă angajez în marele șantier al integralei.

La capătul citorva ani buni de lucru (din care cinci luni petrecute în Franța cu o bursă de documentare acordată de Centre national du livre et de la lecture pentru „proiect excepțional”), traducerea *Memoriilor*, finalizată în 2012, s-a confruntat din păcate cu realitatea altor uși închise: nu doar ale Editurii Albatros, mai de mult „dispărută”, ci și ale Editurii Historia în cadrul căreia Georgeta Dimisianu s-a mai luptat o vreme să continue politica editorială pe care o inițiasse la Albatros. De atunci, încercările de a găsi un alt editor au fost tot atâtea eșecuri, iar această traducere a devenit „literatură de sertar”.

Este momentul să evoc aici o altă personalitate a culturii din Franța: domnul Pierre Rosenberg, membru al Academiei franceze, care a avut bunăvoința de a se interesa constant de evoluția proiectului meu încă din 2002, cînd a aflat de existența lui, precum și de activitatea mea de traducătoare în general. Datorită recomandării călduroase a domniei sale, am putut obține promisiunea unei susțineri financiare din partea Fundației Simone și Cino del Duca a Institutului Franței, fără de care relansarea tentativelor mele de a găsi un editor pentru această traducere nu ar fi fost posibilă. Pentru tot ajutorul său, pentru interesul susținut, de-a lungul atîtor ani, pentru deplina încredere, pe care i le datorez, nu voi putea niciodată să-i fiu îndeajuns de recunoscătoare domnului Pierre Rosenberg.

La capătul acestei istorii se află Editura Vreamea, și doamna Silvia Colfescu. Mulțumirile care i se cuvin, și pe care i le adresez din toată inima, sînt cu atît mai vii, cu cît sînt expresia satisfacției de a fi văzut cum grație demersurilor întreprinse pentru obținerea finanțării, dar și interesului admirativ și devotat față de marile valori ale literaturii universale, în condiții mai complicate, și mai neprielnice, decît cele de acum douăzeci de ani, domnia sa a reușit să transforme traducerea *Memoriilor de dincolo de mormînt* într-o realitate editorială.

M.V.

întotdeauna s-a arătat ca și ea necruțător, ori de cîte ori a întîlnit laolaltă pe aceeași frunte faima și virtutea.

„Doresc, domnule viconte, să nu vă supărați prea tare pe mine pentru faptul că adaug la arhiva familiei dumneavoastră un act care cheamă amintiri atît de crude. Am presupus că ar putea fi interesant pentru dumneavoastră, de vreme ce pentru mine avea preț, de aceea m-am gîndit să vi-l ofer. Dacă nu comit o indiscreție, sînt de două ori fericit, pentru că aflu acum în demersul meu ocazia de a vă exprima sentimentele de profund respect și de sinceră admirație pe care mi le-ați inspirat de multă vreme, și cu care rămîn, domnule viconte,

„Al dumneavoastră preaplecat și preaascultător servitor,

A. DE CONTENCIN.

Palatul prefecturii Senei

Paris, 28 martie 1835.”

Iată răspunsul meu la această scrisoare:

„Și eu făcusem, domnule, investigații la Sainte-Chapelle pentru găsirea actelor procesului nefericitului meu frate și al soției lui, dar nu am găsit *ordinul* pe care ați avut bunăvoința să mi-l trimiteți. Ordinul acesta împreună cu atîtea altele, cu ștersăturile, cu numele stîlcite, i se vor fi înfățișat lui Fouquier la tribunalul lui Dumnezeu: va fi fost nevoit să-și recunoască semnătura. Iată ce fel de vremuri regretăm, și despre care scriem tomuri întregi de admirație!⁴ În plus, îl invidiez pe fratele meu: sînt mulți ani de cînd a lăsat această jalnică lume. Vă mulțumesc nespus, domnule, pentru stima pe care binevoiti a mi-o mărturisi în frumoasa și nobila dumneavoastră scrisoare, și vă rog să primiți asigurarea considerației mele celei mai distinse, cu care am onoarea de a fi etc. etc.”

Ordinul acesta de moarte se remarcă în special prin dovada de ușurință cu care erau comise crimele: unele nume sînt rău ortografiate, altele sînt șterse. Aceste defecte de formă, care ar fi fost de-ajuns pentru a anula cea mai simplă sentință, pe călăi nu aveau darul de a-i opri; pe ei nu îi interesa decît ora exactă a morții: *la cincî fix*. Iată piesa autentică, o transcriu cu fidelitate:

EXECUTORUL SENTINȚELOR PENALE.
 TRIBUNALUL REVOLUȚIONAR.

Executorul sentințelor penale se va duce neîntârziat la casa de judecată de la Conciergerie, pentru a pune în aplicare sentința care îi condamnă pe Mousset, d'Esprémenil, Chapelier, Thouret, Hell, Lamoignon Malsherbes, nevasta Lepelletier Rosambo, Chateau Brian și nevasta lui (numele șters, ilizibil), văduva Duchatelet, nevasta lui Grammont, fost duce, nevasta Rochechuart (Rochechouart), și Parmentier:

- 14, la pedeapsa cu moartea. Execuția va avea loc astăzi, la cinci ceasuri fix, în piața Revoluției din acest oraș.

Acuzatorul public,

H.C. FOUQUIER

Întocmit la tribunal, trei florar, anul doi al Republicii franceze.

Două căruțe.⁵

Ziua de 9 termidor i-a salvat viața mamei mele; dar au uitat-o la Conciergerie. A găsit-o comisarul Convenției: „Ce faci aici, cetățeană?”, i-a zis el. „Cine ești? De ce stai aici?” Mama i-a răspuns că, odată ce-și pierduse fiul, nu o mai interesa ce se petrece, și că îi era indiferent dacă moare în închisoare sau altundeva. „Dar nu mai ai și alți copii?” a mai întrebat-o comisarul. Mama le-a numit pe soția și pe surorile mele închise la Rennes. S-a expediat ordinul de eliberare a lor, iar mama a fost scoasă și ea din închisoare.

În istoriile Revoluțiilor s-a neglijat alăturarea tabloului Franței exterioare de tabloul Franței interioare, zugrăvirea acelei mari colonii de exilați, schimbându-și priceperea și truda după diversitatea climei și după deosebirile dintre obiceiurile popoarelor.

În afara Franței, totul se petrecea individual, prin schimbări de stare, dureri neștiute, sacrificii discrete, nerăsplătite; iar în această diversitate de indivizi de toate rangurile, de toate vârstele, de toate sexele, o idee fixă nestrămutată: bătrîna Franță călătoare, cu prejudecățile și fideli ei precum odinioară Biserica lui Dumnezeu răătăitoare pe pămînt, cu virtuțile și martirii ei.

Iar în interiorul Franței, totul se petrecea în masă: Barrère vestind omoruri și cuceriri, războaie civile și războaie cu vecinii; luptele uriașe din Vendeea și de pe malurile Rinului; tronurile prăbușindu-se de zgomotul armatelor noastre în marș; flotele noastre scufundate în valuri; poporul dezgropînd monarhii de la Saint-Denis și aruncînd țărîna Regilor morți în ochii Regilor vii ca să-i orbească; noua Franță, glorioasă cu noile ei libertăți, mîndră chiar de crimele ei, neclintită pe pămîntul ei, deși trăgîndu-și înapoi frontierele, îndoit înarmată cu sabia călăului și cu paloșul soldatului.

Printre mîhnirile familiale, cîteva scrisori de la prietenul meu Hingant au avut darul de a mă liniști în privința sorții lui, scrisori, de altfel, cu totul remarcabile: îmi scria în septembrie 1795: „Scrisoarea dumitale din 23 august este plină de sensibilitatea cea mai mișcătoare. Am arătat-o cîtorva persoane care au avut lacrimi în ochi citind-o. Aproape că mi-a venit să le spun ceea ce spunea Diderot în ziua cînd a venit J.J. Rousseau să plîngă la el la închisoare, la Vincennes: *Vedeți cît de mult mă iubesc prietenii mei*. Boala mea nu a fost în fond decît una din acele fierbințeli nervoase care produc multă suferință, și pe care doar timpul și răbdarea le vindecă cel mai bine. Citeam în timpul acestei fierbințeli fragmente din *Faidon* și din *Timaios*. Cărțile astea îți fac poftă să mori, și spuneam asemeni lui Cato:

Așa trebuie să fie Platon; tu judeci drept.

Îmi cream o reprezentare a călătoriei mele, cum ți-ai crea o reprezentarea unei călătorii în Indii. Îmi închipuiam că voi vedea multe lucruri noi în *lumea ideilor* (cum o numește Swedenborg), și mai cu seamă că voi fi scutit de oboseala și de pericolele călătoriei.”

(9)

Londra, aprilie - septembrie 1822.

CHARLOTTE.

La patru leghe de Beccles, într-un orășel pe nume Bungay, locuia un pastor englez, reverendul Ives, mare elenist și mare matematician. Avea o soție tânără încă, fermecătoare în privința înfățișării, a spiritului și manierelor, și o singură fiică, în vîrstă de cincisprezece ani. Introdus în această familie, am fost mai bine primit decît oriunde altundeva. Se bea ca pe vremea vechilor englezi și se stătea două ceasuri la masă, după plecarea femeilor. Domnului Ives, care văzuse America, îi plăcea să-și povestească voiajele, să asculte relatarea alor mele, să vorbească despre Newton și Homer. Fiica lui, devenită savantă pentru a-i face pe plac, era o excelentă muziciană și cînta cum cîntă astăzi doamna Pasta. Își făcea din nou apariția la ceai și fermeca somnul comunicativ al bătrînului pastor. Rezemat de capătul pianului, o ascultam pe miss Ives în tăcere.

Muzica odată sfîrșită, *the young lady* îmi puneă întrebări despre Franța, despre literatură; îmi cerea planuri de studiu; dorea mai cu seamă să cunoască autorii italieni și m-a rugat să-i predau cîteva noțiuni despre *Divina Commedia* și despre *Gerusalemme*. Încetul cu încetul, am resimțit farmecul timid al unui atașament pornit din suflet: le împodobisem pe floridiene¹, lui miss Ives nu aș fi îndrăznit să-i ridic de jos mînușa; mă poticneam cînd încercam să-i traduc pasaje din Tasso. Mă simțeam mai la largul meu cu un geniu mai cast și mai masculin, Dante.

Anii lui Charlotte Ives și ai mei se potriveau². În legăturile care se formează abia la mijlocul vieții, există o oarecare melancolie; dacă nu o întîlnim de la început, amintirile persoanei pe care o iubim nu se află amestecate în acea perioadă a vieții cînd am respirat fără a o cunoaște: zilele acelea, care au aparținut altei societăți, sînt dureroase pentru memorie și parcă amputate existenței noastre. Dar dacă există nepotrivire de vîrstă? Inconvenientele

sînt și mai mari: cel mai vîrstnic a început viața înainte ca cel mai tînăr să fi venit pe lume; cel mai tînăr e sortit să rămînă la rîndul lui singur; unul a pășit în singurătate dincoace de un leagăn, celălalt va străbate singurătatea de dincolo de un mormînt; trecutul a fost un pustiu pentru cel dintîi, viitorul va fi un pustiu pentru cel de-al doilea. E greu să iubești întrunind toate condițiile de fericire, tinerețe, frumusețe, timp prielnic, armonie sufletească, de gust, de caracter, de grație și de ani.³

Căzînd o dată de pe cal, am rămas ceva vreme la domnul Ives. Era iarnă; visele vieții mele au început să se împrăstie în fața realității. Miss Ives devenea mai rezervată; a încetat să-mi mai aducă flori; nu a mai vrut să cînte.

Dacă mi-ar fi spus cineva că îmi voi petrece restul vieții neștiut, în sînul acestei familii însingurate, aș fi murit de plăcere: nu-i lipsește iubirii decît trăinicia pentru a fi deopotrivă Edenul dinaintea căderii și Osanaua fără de sfîrșit. Faceți în așa fel încît frumusețea să dureze, tinerețea să rămînă, inima să nu poată osteni, și veți reconstrui cerul. Dragostea este în așa măsură crăiasa fericirii încît este urmărită de himera de a fi veșnică; nu vrea să rostească decît jurăminte irevocabile; bucuriile fiindu-i imperfecte, caută să-și eternizeze durerile; înger căzut, mai vorbește încă limba pe care o vorbea în ținutul nesupus stricăciunii; nădejdea ei este de a nu înceta niciodată; prin natura sa dublă și prin dubla iluzie din viața de aici, are pretenția de a se perpetua prin nemuritoare gînduri și prin generații nesecate.

Cu consternare vedeam apropiindu-se clipa în care voi fi nevoit să mă retrag. În ajunul zilei anunțate ca fiind cea a plecării mele, cina a fost posomorîtă. Spre marea mea uimire, domnul Ives s-a retras la desert luînd-o pe fiica lui cu el, iar eu am rămas singur cu doamna Ives: era extrem de încurcată. Am crezut că îmi va reproșa o înclinație pe care ea poate o descoperise, dar despre care eu nu vorbisem niciodată. Se uita la mine, își lăsa ochii în jos, roșea; seducătoare ea însăși în această tulburare, nu există sentiment pe care să nu-l fi putut revendica pentru sine. În sfîrșit, învingînd cu greu obstacolul care o împiedica să vorbească: „Domnule”, mi-a spus ea în engleză, „ați văzut cît sînt

de tulburată: nu știu dacă Charlotte vă e pe plac, dar o mamă nu e cu putință să se înșele; cu siguranță fiica mea s-a atașat de dumneavoastră. Domnul Ives și cu mine ne-am sfătuit; vă considerăm potrivit în toate privințele; credem că o veți face fericită pe fiica noastră. Patrie nu mai aveți; de curînd v-ați pierdut părinții; bunurile v-au fost vîndute; ce anume v-ar mai putea atrage în Franța? Pînă să ne fiți moștenitor, veți putea trăi alături de noi.”

Dintre toate suferințele pe care le îndurasem, pe aceasta am resimțit-o cel mai acut și a fost cea mai mare. M-am aruncat la picioarele doamnei Ives; i-am acoperit mîinile cu sărutările și lacrimile mele. Credea că plîng de fericire, și a început să suspine de bucurie. A întins mîna pentru a trage de cordonul soneriei; i-a chemat pe soțul și pe fiica ei: „Stați!” am strigat eu; „sînt căsătorit!” A căzut leșinată.

Am ieșit, și fără să mă mai duc în camera mea, am plecat pe jos. Am ajuns la Beccles, și am luat diligența spre Londra, după ce i-am scris doamnei Ives o scrisoare din care regret că nu am păstrat o copie.

Cea mai dulce, cea mai duioasă și cea mai îndatoritoare amintire mi-a rămas de la acel eveniment. Înainte renumelui meu, familia domnului Ives a fost singura care mi-a vrut binele și care m-a primit cu adevărată afecțiune. Sărac, necunoscut, proscris, neatrăgător, nearătos, aflu un viitor asigurat, o patrie, o soție încîntătoare care să mă facă să nu mă mai simt părăsit, o mamă aproape la fel de frumoasă care s-o înlocuiască pe bătrîna mea mamă, un tată instruit, iubind și cultivînd literatura, care să-l înlocuiască pe tatăl meu de care mă lipsise cerul; ce aduceam eu în schimbul tuturor acestor lucruri? Nu putea fi vorba de nici o iluzie în alegerea pe care o făcuseră în favoarea mea; trebuia să cred că sînt iubit. De atunci nu am mai întîlnit decît un singur atașament suficient de înălțător pentru a-mi inspira aceeași încredere.⁴ Cît despre interesul al cărui obiect pare-se că am devenit mai tîrziu, nu am putut niciodată să deslușesc dacă nu cumva principii exterioare, dacă nu cumva tapajul renumelui, podoaba relațiilor, strălucirea înaltelor poziții literare sau politice au constituit ambalajul care îmi atrăgea stăruitoare amabilități.